

A

MAGYAROK ELSŐ HADJÁRATAI EURÓPÁBAN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

MÁTYÁS FLÓRIÁN,

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a Magyar Tud. Akadémia II. osztálya 1898. június 13-án tartott ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1898.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000585440

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
JOG- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR KÖNYVTÁRA	
Lelt. napló:	3964
----- csoport -----	----- szám -----

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
ÁLLAM ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR	
Lelt. napló száma:	1898011

Budapest, Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELŐZMÉNY.

Most mulik negyven éve, hogy akadémiánk minket tudományos intézetiünk gyakornokai, vagyis levelező tagjai közé beiktatott. Ezt azon reményben tette, hogy ünnepelt szaktudósai műveiből okulva, mi is egykor számot tevő rendes taggá képezzük ki magunkat. Mivel pedig a mértékadó körök csekélységünkben oly nyugtalan vitatkozóra találtak, kit hatalmi eszközökkel elnémítani nem lehetett, közömbös mellőzéssel igyekeztek jóvá tenni, mit a választásnál elhibáztak.

Sérelmes eljárásnak tarták ugyanis akkorban ha alsóbb rendű egyén magasb rangú tudós véleményét nyilvános bírálattal gáncsolni merészelte; alázatos meghódolást követeltek a levelező tagtól. Ezen tekintély-uralom következménye volt azután azon tengődés, mely hazai történettudományunkat Pray és Katona óta, majd egy egész századon át, előhaladásában késleltette. Mert a tudomány nem egyéni ingatag vélemények makacs fentartásával, hanem tanulással, okulással, alaptalan nézetek feladásával gyarapodhatik.

Ma, hála akadémiánk felvilágosultabb intéző köreinek, a felföldözésekkel együtt jár a gondoskodás is ezek fentartásáról és megörökítéséről. A haladás ezen biztosítása pedig csak a tudatlanság okozta tévedések, és a hiu elbizakodottság által kieszelt ábrándok kiirtásával szokott sikerülni. Nincs tehát ok neheztelésre, midőn élő kartárs téves nézeteit, tudományos értekezésben, szó szerint idézzük és czáfoljuk. Mert elismert dolog, hogy a leleplezett történeti igazság megállapítását nem biztosíthatjuk, míg a helyét dudvaként elfoglalt ráfogásokat el

nem távolítottuk. Személyes sérelemről tehát szó sem lehet ott, hol a bírálát kizárólag csak a nagy közönség ítéfele alá sajtó útján bocsátott mű egyes adataira irányul.

Ezen, históriánk fejlődésére nézve kedvező körülménynek, az objektív bírálát szabad gyakorlatával kapcsolatos történeti megállapítások sikerültének, köszönhetjük, hogy nem épen rövid előkészülésben töltött levelező tagság után jelen értekezésünkkel akadémiánk rendes tagjai közt helyet foglalhatunk. Előadásunk egyetlen tárgya:

A magyarok első hadjáratai Európában.

Nyugati és keleti történetírók magyar elődeink két különös hadjáratairól értesítenek. A nyugatiak a morvák ellen intézett támadást tartják elsőnek; utána sorolják fel a bolgár háborút. A keletiek megfordítva előbb a magyarok bolgárországi — és viszont a besenyőkkel társult bolgárok magyarföldi hadjáratait említik; melyek után őseink lakóhely-változtatása és a Szvatopluk birodalmában végbevitt pusztítása következett.

Határozott évszámítás alatt közli a történetírók mindkét csoportja az elsőül hirdetett háborút. Mivel azonban a hadakozó felek különbsége mellett a számítások is különbözők: a két ellentétes állítás egyike lehetetlenné teszi a másikat. Mert egy nemzet védő vagy támadó hadat viselhet ugyan egyszerre többek ellen; mint ez például Mária Terézia trónra léptekor is történt, de kétségtelen dolog, hogy két külön időben viselt háboru közül csak az egyik lehet első. És itt méltán kérdezhetjük: melyik csoportnak van tehát igaza? Hogy ezen kérdésre megokolt feleletet adhassunk, meg kell ismertetnünk olvasóinkkal előbb a nyugati írók, azután a keletiek előadásait.

A morvákat 860-ban hódítja meg Lajos a német király. »Idősebb Lajos, Lothár császár testvére, győztes hadakat viselt gyakorta a szlávok ellen. Mert benyomulván a Marahánok tartományába fegyverével mindent meghódított, és miután Raticz nevü fejedelmöket elfogta, megvakíttatá.« 860. Ludovicus senior frater Lotharii imperatoris bella plurima strenuissime peregít contra Slavos. Siquidem Marahensium regna

ingressus armis cuncta perdomuit, captoque principe nomine Rastiz, eum caecari fecit. *Annal. Magdeb. Pertz. XVI.* Szigebert is egy év különbséggel: »859. Ludovicus rex Germaniae plurima proelia contra Slavos strenue gessit, et capto principe eorum Rastiz nomine, propter violatam fidem oculos eruere iussit.« *Pertz. VI.*

I.

Német és olasz tudósítások a magyarok elsőnek tartott hadjáratáról.

A Fuldai évkönyvek folytatója, a normannokon Löwen-nél a Dyle folyó mellett vett győzelem után (891),¹⁾ felemlíti Arnulf császár karácsonyi inneplését Ulmban, és a morvák ellen intézett hadjáratot a következő 892-dik év július havában, midőn a magyar segéds csapatok is a császáriakhoz csatlakoztak.²⁾ Ugyanezen évszámot jelölik az Alemánni évkönyvek is.³⁾

Megemlíti ezen elsőül jelzett hadjáratot Liutpránd páviai diákon is, azon kibővítéssel, hogy nem lévén Arnulf elég erős a morva fejedelem legyőzésére, a magyarokat hívta segítségül. »Arnulf, az északi népek legerősebb királya, mivel a magát vitézül védő morva herceget meghódoltatni nem bírta, a magyar nemzetet hívá segítségül; ha segítségnek lehet nevezni

¹⁾ Szigebert három évvel későbbre teszi a Normann vereséget: 895. Arnulfus rex a Baioaria contra Normannos pugnaturus properat cum valido exercitu. Quos super fluvium qui Tilia dicitur adorsus, tantam ex eis stragem fecit, ut ex innumerabili multitudine vix superesset qui ad classem adversariorum nuntium ferret. *Pertz. VI.*

²⁾ 892. Rex de Francia cum victoria, in Alamannia curte regia Ulma honorifice Natalem Domini celebravit. Inde assumtis Francis Baioariis Alamannis mense Julio Maravam venit. Ibi per quatuor hebdomadas — Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur. *Pertz. I. 408.*

³⁾ 892. Arnulfus rex contra Maravenses pergebat cum exercitu, terramque devastavit. *Pertz, I. 52.*

azt, mi az ő halála után úgy saját nemzetére, mint a délnyugaton lakó népekre nagy veszélyt hozott; sőt végpusztulásukat okozta. Zventebáld legyőzetett és adófizetővé lett.¹⁾

Szigebert is a diákonnal tart: »Mivel Arnulf nem volt elég erős, hogy Zventebáldot meghódoltassa, a magyar nemzetet hozta be ellene az országba.²⁾

A diákon szenvedélyes elbeszélő, ki nem elégszik meg az adatok egyszerű felsorolásával; hanem helyeslő vagy rosszaló ítéletet szeret mondani a működő személyekről. Itt is fájdalmasan felsóhajt — elítéli a császár féktelen uralomvágyát és boldogtalanának nevezi azon napot, melyen egy csekély ember (Zventebáld) megalázása egész Európa eltiprásához vezetett.³⁾

Tetszett egyik tudósunknak a diákon ezen alkalmi felsóhajtása s püspöknek czímezve a szerzőt, így magyarázza a latin szöveget: Legerősebben fejezte ki e vádat a császár ellen Liutpránd cremonai püspök, ki 960 körül írt. Midőn (Arnulf) a neki férfiasan ellenálló Centebald morva herceget legyőzni nem bírta, a magyarok népét segítségül hívta. Centebaldot legyőzik, adófizetővé teszik. O Arnulf király vak uralomvágya! ó boldogtalan keserű nap! egy ember *gyűvasága* egész Európát tönkre teszi. E rettenetes bűnért borzasztóan meg is lakolt Arnulf szörnyű betegség által; tetvek ették meg testét és bizonyosan a más világon is.« M. O. története, diszmné I. 122. l.⁴⁾

¹⁾ Arnulfus earum quae sub Areturo sunt gentium rex fortissimus, cum Zventebaldum Maravanorum ducem, sibi viriliter repugnantem debellare nequiret, Hungarorum gentem — in auxilium convocat; si tamen auxilium dici potest, quod eo moriente tum genti suae, tum ceteris in meridie occasuque degentibus nationibus grave periculum, imo excidium fuit. Zventebaldus vincitur, fit tributarius. Lib. I. cap. V.

²⁾ 893. Ad quem debellandum cum non sufficeret, gentem Ungarorum regno immisit.

³⁾ O caecam Arnulfi regis regnandi cupiditatem! O infelicem amarumque diem! unius homuncionis deiectio, fit totius Europae contritio. Lib. I. c. V.

⁴⁾ Minutis vermibus, quos pedunculos aiunt, vehementer afflictus spiritum reddidit. Utrum vero pro tam immenso scelere, Hungarorum scilicet emissione, secundum prophetam duplici sit contritione attritus; an ut ex praesenti supplicio consequeretur veniam in futuro: solius De scientiae dimittamus. Quod et apostolus dicit: Nolite ante tempus iudicare. Lib. I. c. IX.

Ezen idézett közleményre megjegyezzük, hogy a szerző püspöki czíme nem egészen szabatos. Mert a felhozott sorokat nem a cremonai püspök, hanem a páviai diákon írta. Így nevezi ő magát Recemund püspökhöz intézett előszavában: »Ticinensis ecclesiae levites«. Ő ezen történeti művet Olasz-
homból menekülés közben Frankfurtban kezdte írni: »Quod in captivitate seu peregrinatione libellus hic conscriptus esse dicatur, praesens indicat exulatus. Coeptus quippe in Franconovort«. A III. könyv előszavában. Diákonnak czímezik őt későbbi írók is a XVI-ik század előtt, pl. Szigebert: »Liutprandus Ticinensis ecclesiae diaconus scripsit luculento et alterno stilo ad Regimundum episcopum—historiam«. De script. eccles. cap. 127. Az Alberik-féle krónikában is 891-re: »Ab hoc tempore Liutprandus diaconus Ticinensis ecclesiae, historiam suam orditur«.

Ő ezen művet a VI-dik könyv 5-dik fejezetéig 959 előtt írta, mert Konstantin császárról megjegyzi: »qui nunc usque superest«. A munka hat utolsó fejezetében a szerző Otto császár itáliai hadjáratát, s a pápaválasztásnál tanúsított magaviseletét tárgyalja. Két ízben említi itt Liutprándot a cremonai püspököt, de saját személyét vele sehol nem azonosítja, mert nem mint működő, hanem csak mint szemlélő írja.

A cremonai püspök jelentését a 968-ban Nicephorus császárnál viselt követségről, jezsuiták fedezték fel a XVI-dik században, és Canisius adta ki a Trieri könyvtár codexéről vett másolatot. Antiqq. lect. Tomo VI. Ingolstadtban.

Ebből a két Ottóhoz és Ádelhájd császárnéhoz intézett jelentésből tudjuk, hogy ő ekkor már püspök volt: »Ottones Romanorum invictissimos imperatores Augustos gloriosissimamque Adelheidem imperatricem Augustam Liutprandus sanctae cremonensis ecclesiae episcopus semper valere optat«. 135. l. 1640-iki kiadás.

Ezen jelentésében tanúsítja, hogy a volt páviai diákon, és az akkori püspök egy személy. »Temporibus bonae memoriae Constantini imperatoris huc veneram non episcopus, sed diaconus, nec ab imperatore aut rege, sed a Berengario marchione missus.« 155. l. Amaz előbbi követségéről értesítette volt már olvasóit történeti műve VI. könyvi 1.—5. fejezeteiben.

Ily kevésbé érdekes észrevételen kívül komoly czáfólat-tal tartozunk a történeti igazságnak az idézett magyar szöveg két rendbeli állítása ellenében. Mert a tanulékony olvasó, vagy az előadást figyelmesen hallgató, bizva a szerző tudásában és pontos idézésében, ezekből azt következtetné, hogy Arnulf császár *gyáva* volt, Liutpránd pedig még a *túlvilágon* is lakottatja a császárt azon politikai bűnért, hogy ő a morvák ellen szövetkezett a magyarokkal. Ezen vélemény azonban ellenkéznék a történeti igazsággal. Helyre kell tehát igazítanunk a jóhiszemű, de téves állításokat.

1.

Az eredeti szöveggel össze nem egyeztethető tévedés az Arnulf császár vitéz jellemét sértő *gyávaság* szó alkalmazása. A magyar fordító ezt nem a »férfiasan ellenálló Centebaldra«, hanem mivel segélyt kért a magyaroktól, a császárra illeszti, és téved. Mert a latin *deiectio* nem jelent egyebet mint leveretést — hivatalos állásból letételt. Ily értelemben használja Liutpránd úgy a *deiectus* részesülőt, mint a *deiectio* nevet a VI-dik könyv XI-dik fejezetében. »Joannes, qui deiectus est papa«. Midőn pedig utódját VIII. Leót a rómaiak elűzik, acsászár nehezteli a dolgot: »Imperator sanctus tantum dedecus aegre ferens, tum ex domini papae Leonis deiectione, tum ex Joanne cardinali diacono, et Azone protoscriniario, quorum alterum manu dextera, alterum lingua duobus digitis naribusque abscisis Joannes abdicatus defoedaverat, reparato exercitu Romam redire disposuit«. 121—122 lapokon.

Az »unius homuncionis deiectio« tehát Zventebáldra és nem a császárra vonatkozik, és legyőzetést — meghódoltatást jelent. Arnulf úgy a normannok és marahánok ellen viselt háborúban, mint olasz hadjáratában és Roma ostrománál megmutatta, hogy lovagias magatartása megfelel minden vitézségi követelménynek. Liutpránd őt mint az északon lakó népek legvitézebb királyát magasztalja: »Arnulfus eorum, quae sub Arcturo sunt, gentium rex fortissimus.« I. V. 12. l.

2.

A politikai hibákért megtorlásul szolgáló bünhődési theoriát nem oly határozottan alkalmazza az eredeti szöveg mint a magyar fordítás. Mert előrebocsátva azon kínos halál-nemet, kétes dolognak tartja a diákon, büntetés volt-e ez a politikai bűnért, vagy csak tisztító előkészítés a túlvilágon nyerendő bűnbocsánatra. Bizzuk, úgymond, ennek tudomását egyedül Istenre: »solius Dei scientiae dimittamus«. Ne mondjunk idő-előtti ítéletet felünkről: »nolite ante tempus indicare«. A magyar szöveg tehát nem fordítás, hanem fordítás: »meglakolt bizonyosan a túlvilágon«.

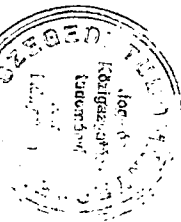
Német tudósítás a magyar-bolgár háborúról.

Midőn 892-ben a magyarok Arnulffal szövetkeztek, csak kevéssel az előtt telepedtek volt le a Tisza-Duna közén Herimán bizonyítja: »892. Arnulf király három hadsereggel és a minapában azon vidékre megérkezett magyarok segédcsapatával egy egész hónapon át pusztítja a marahánok tartományát.«¹⁾ Ezen háború még a következő évben is tartott.

Herimán írja: »893. Arnulfus Marahanensem iterum vastat regionem.« A Fuldai évkönyvek szerint 894-ben végződött a bolgár háború: »Zventibáld elhúnyt. A magyarok átkelve a Dunán elpusztíták egész Pannoniát. Ősz táján létre jött végre a béke a császár és a morva főnökök között.«²⁾ A magyarok ekkor még csak prédáltak Pannoniában, s a zsákmánnyal visszavonultak Dunántúli hazájokba. Regino is ezen évre teszi Zventibáld halálidejét, ki után fiai Zventibáld és Moimár

¹⁾ 892. Arnulfus rex trifariam cum tribus exercitibus, Ungaris etiam auxiliatoribus nuper in illas partes adventantibus per continuum mensem Marahanensem devastat regionem. Pertz V.

²⁾ Zventibaldus dux Maravorum diem ultimum clausit feliciter. Avari qui et dicuntur Ungari in his temporibus ultra Danubium peragrantes multa miserabilia perpetravere. Totam Pannoniam usque ad inter necionem deleverunt. Pax tempore autumnii inter Baiuorios et Moravos compacta est. 894-re. Pertz I. 410.

még rövid ideig bírták a Duna északi részén fekvő morva tartományt.¹⁾

Ugyanezen évben érkezett meg Regensburgba Leó bizánci császár követe Anasztásziosz. A császár elfogadván az ajándékokat, és meghallgatván az izenetet, a küldöttet elbocsátja hazájába.²⁾ Ezen görög követségtől is nyerhettek a németek némi ismeretet a bolgár fejedelmek viselt dolgairól, 892 előtt.

A következő 895-dik évben kezdi tárgyalni a Fuldai író az összeütközést a magyarok és bolgárok között: »A Triburi kastélyban nagy zsinatot tartottak. Azon időben betörték az avarok a bolgár földre; de a bolgárok megelőzték őket, és levágták az előnyomult sereg nagy részét.³⁾

Ezen bolgár győzelem felől kettős véleményt lehet alkotni. 1. A magyar-bolgár háború, mint alább látni fogjuk, véget ért 889-ben, midőn őseink Etelkőzből kiköltöztek. A magyarok betörték volt az előbbi évben bolgár földre, és raboltak. A bolgárok megtorlák e pusztítást a magyar földön. Itt a derék had távollétében megszalaszták az őrséget, s leölték a védtelen szolgál- és asszonynépet. Ez mint kósza hír terjedhetett el a görög követség útján Németországban, s módosítva betoldásképen juthatott a Fuldai közleményekbe; valamint a magyar-dán betörésről szóló hír Hinkmár jegyzékébe 862-ben.

2. A ki nem szeret véleményt kockáztatni és valódi tényül tekinti a dolgot, az a magyar támadást a déli Pannóniában fekvő bolgár birtokra érti, mely tartomány 827 óta határos volt a frank és német birodalommal, és 895-ben a mai Bácskában és Bánságban tanyázó magyarokkal

A frank évkönyvekből tudjuk, hogy a bolgárok a Dráva

¹⁾ 894. Zventibald rex Marahensium diem clausit extremum. Cujus regnum filii eius pauco tempore infeliciter tenuerunt. Pertz I. 606.

²⁾ Missus Leonis imperatoris graecorum ad regem urbe Radisbona Anastasius cum muneribus venit. Quem rex audit, et eodem die absoluit. Pertz. I. 410.

³⁾ Carte Triburia magna synodus habebatur. Per idem tempus (895) Avari terminos Bulgarorum invadentes ab ipsis praeventi sunt, et magna pars eorum exercitus interfecta est. Pertz. I. 455.

és Szávaközi tartományt már a IX-dik század első felében meghódították. Az adat világos és határozott. »827. A bolgárok tűzzel vassal pusztították a Dráva torkolatán át hajókon szállított seregökökkel a Pannóniában lakó szlávokat, elűzik ezek főnökeit, s bolgár kormányzókat rendelének föléjük.«¹⁾

Ezen drávai vidékek frank főnhatóság alatt állottak, s a Friuli herczeg kötelessége volt biztosságukról gondoskodni. Mivel pedig Balderik friuli herczeg a betörést nem akadályozta, megfoszták őt hivatalos állásától, s a gondjaira bízott területet négy részre osztva, örgrókok felügyeletére bízták.²⁾

Ez teszi érthetővé, mikép jut a 892-diki császári követség a Száván hajózva a bolgár királyhoz: »Követeket küldé Arnolf Laodomur vagy Landomir (Valdemár vagy Vladimír?) bolgár királyhoz, hogy tiltsa el a sóeladást a marahánok részére. Félvén pedig az ellenség cseleitől, nem szárazon utaztak, hanem Braczlavo tartományában a Dobra folyón a Kulpába, onnan a Szávába eveztek, és a királyhoz jutottak. Onnan ajándékkal a következő év május havában érkeztek vissza hazájokba.«³⁾

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a bolgár király 892-ben már nem Vladimír, hanem ennek fia Simon volt. A Dunán inneni bolgár földön történhetett tehát, ha történt, a 895-ben jelzett csatározás.

A 896-ra tett és változó szerencsével viselt magyar-bolgár háború valódi és valótlan részleteit most csak egyszerű másolatban adjuk, úgy mint azt a Fuldai évkönyvekben fel-

¹⁾ 827. Bulgari Sclavos in Pannonia sedentes misso per Dravum navali exercitu ferro et igne vastaverunt; et expulsis eorum ducibus, bulgaricos eis rectores constituerunt. 52. l.

²⁾ 828. Baldericus dux Forojulensis, cum propter eius ignaviam bulgari fines Pannoniae superioris impune vastassent, honoribus privatus, et marca quam solus tenuit inter IIII comites divisa est. U. o.

³⁾ 892. Missos etiam suos ad Bulgaros, et regem eorum Laodomur (Landomir) transmisit (Arnulfus) ne coemptio salis inde Marawanis daretur. Missi autem propter insidias Zventibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno Brazlavanis per fluvium Odogra (Dobra a Kulpa mellékfolyója) usque ad Gulpam; dein per fluentem Save fluminis navigio in Bulgariam perducti. Inde a rege honorifice suscepti, eadem via qua venerant, cum muneribus mense Maio reversi sunt. Pertz I. 408.

jegyezték. Az ügy érdemére csak akkor lehet helyes észrevételeket tenni, midőn a keleti kútfőkből a tényállást kellőképen felderítettük. »Midőn 896. május havában Árnulf a koronázás után Bajorhonba visszaérkezett, Formózus pápa pedig husvét napján elhunyt, szövetséget kötének a görögök az Ungár nevű avarokkal. Rossz néven vevék ezt szomszédjaik a bolgárok, s az egész vidéket, egész Konstantinápolyig elpusztították. Bosszút akarván ezért állani a görögök, hajókat küldének az avarokhoz, és átszállították őket a Dunán. Miután ezek átkeltek, megtámadák erős hadsereggel a bolgár népet s levagdalták azok nagy részét. Hallván ezt a görögökkel csatározó bolgárok, visszatérének nagy sietséggel, hogy megvédjék hazájokat az ellenségtől. Megütközének rögtön velök, és megveretének. Másodízben is megvívának az ellenféllel, és újra legyőzetének. Nem tudván végre szegények hol találjanak segílyt és vigasztalást, öreg királyuk Mihál lábaihoz borulnak, ki őket már előbb a kereszténységre térítette volt, és tanácsát kéri, miként menekülhetnének a fenyegető veszélyből. Ő három napi böjtöt rendele vezekelésül a keresztényeken elkövetett sérelmekért. Inté azután őket, hogy Istentől kérjenek segílyt. Midőn ezek megtörténtek, kemény viadalt kezdének a bolgárok az avarokkal. Vitézül küzdött mindkét fél. Végre is Isten irgalma a keresztényeknek adá a véres győzelmet. Ki birná ily többszörös küzdelmek után az avarok veszteségeit elszámolni, midőn a győztes bolgároknak húszezer lovasuk maradt a csatatéren?« 1)

1) 896. Arnolfus mense Maio (post coronationem) in Baioariam reversus est. Romae Formosus papa defunctus est in die sancto paschae. Pacem ergo graeci eodem anno cum avaris (qui dicuntur ungari) facientes; quod eorum (con)cives bulgari in pravum vertentes hostili expeditione contra eos insurgunt, et omnem regionem illorum usque portam Constantinopolitanam devastando insecuntur. Quod ad ulciscendum graeci astucia sua naves illorum contra avaros mittunt, ac eos in regnum bulgarorum ultra Danubium transponunt. Illi transpositi manu cum valida gentem bulgarorum ingressi maximam partem caedendo neci tradiderunt. Hoc audientes positi in expeditione bulgari, cum omni festinatione patriam deliberare ab infesto hoste recurrunt; consertoque illico proelio victi sunt. Iterum pari tenore recuperare nitentes, secundo caruere victoria. Tandem miseri, inscii quam consolationis causam vel remedii potuissent invenire, currunt omnes ad vestigia (vetuli) illorum regis Michaelis,

II.

Bizánti írók a magyar-bolgár háborúról.

A görög történetírók nem vettek tudomást Arnulf morva-hadjáratáról, de elég bő értesítést adtak a bolgár Simon ellen, magyar közreműködéssel, folytatott háború egyes részleteiről. Csak épen az évszámítási adatokban találunk köztök különbséget. Csak egy adatra nézve egyeznek meg mindnyájan, hogy t. i. a bolgár háború kezdete Böles Leó császár harmadik uralkodási évére esik. A különbség abban áll, hogy a vélemények a császár trónra lépésére nézve 886. és 888. között ingadoznak. Pray biztosítani akará ezen korhatározó adat évszámát; de felsorol olyan szerzőket is, kik csak mellékkörülményeket hoznak fel, hogy azokból következtetést vonhassunk Leó császársága harmadik évére. »Leo dum a Simeone graviter bello premeretur, Hungaros in auxilium accersivit, ut Annalista Metensis inuere videtur cum ad annum 889. hungaros in bulgarorum fines irrupisse scribit. Et passim ad tertium Leonis annum, qui cum chronotaxi Metensis annalistae congruit, affirmant graeci scriptores: Continuator Theophanis, Georgius Monachus, Leo grammaticus, Simeon magister, Joannes Scylitzes, Cedrenus, et Zonaras.« Annal. Vet. Hun. 325. l.

Pray és Katona nézetei a háború kezdetéről és tartamáról.

Pray a keleti kútfőknek ad előnyt a nyugatiak fölött. Csak egy tekintetben alkalmazkodik a nyugatiak számításához, midőn a háború tartamát addig nyújtja, míg a magyart a 892-diki morva hadjárat távol tarthatja ősi hazájától.

qui eos primum ad christianae religionis veritatem convertit, inquirentes, quid eis, ab imminente periculo evadendum consuleret. Qui indicto triduo ieiunio, penitentiam de inlata christianis iniuria; dein auxilium a Deo quaerendum esse praemonuit. Quo peracto durum iniere certamen. Pugnantibus vero ambabus accerrime partibus, ad ultimum misericordia Dei victoria quamvis cruenta christianis concessa est. Quis enim gentium avarorum strages, tantis congressibus enumerando possit exponere? cum bulgarorum, ad quos victoria concessit, numero XX milia equitum caesa inveniuntur. Pertz. I. 412.

Kezdi pedig Pray a hadjáratot 889-ben; mert a Reginót plagizáló Metzi annalistánál azt olvasta, hogy miután a besenyők ezen évben kiszorították a magyarokat őshazájukból; ezek bekalandozták a pannoniai avarok pusztaságait; azután betörték a Karantánok Marahánok és Bolgárok videkeire.)¹⁾ A nevezett 889-ben történik Simon megveretése és Szilisztriába vagy Mündragába menekülése is.

890. Békealkudozásokban telik el bolgárok és görögök között, és maradnak tárgyalandó ügyek még a következő évre is.

891. Simon a besenyőkkel szövetezik a magyarok kiirtására.

892-ben végre is hajtják tervöket a bolgárok őseink távollétében.)²⁾

Pray ezen előadása világos czáfolat a Fuldai évkönyvek folytatója ellen, mi arra mutat, hogy a magyar-bolgár háború megelőzte a morva hadjáratot legalább egy évvel.

Katona a bolgár háborúra nézve elfogadhatóbbnak tartja a nyugatiak számításait. Azért, felhasználva azon körülményt, hogy a keletiek nem határozták meg tüzetesen a háború tartamát, kezdeti azt a 889 után harmadik évnél, és négy éven át 895-ig folytatja a háborút. El akarja ezzel érni a Fuldai évkönyvek jelzését, és a Konstantin császár által 950. körül *találomra* nevezett 50 vagy 55 évet, és ez azután a 895. vagy 896. évre illenék. Meg akarja ez által menteni egyetemünk hajdani tudós tanára a morva hadjárat elsőbbségét a bolgár háború fölött.

Ő azt hiszi ennél fogva, hogy a bolgárok a háborút a 889-től számított harmadik évben kezdték, és 896-ban vé-

¹⁾ Deinde Carantanorum Marahensium ac Bulgarum fines crebris impulsione infestationibus irrumpunt. Annal. Met. Praynál Ann. Vet. hun. 323. l.

²⁾ 890. Hungari obtenta victoria venditisque captivis ad sua trans Istrum rediere. Bulgari contra, proelio anni superioris fracti, de pace cum imperatore agere coeperunt. Videtur totus is annus in pacis negotio cum parte sequentis productus fuisse, 891. Simeon egit cum Patzinacitis interea, ut inita secum armorum societate in hungaros proficiscerentur. Res ita clam gesta est, ut tunc primum machinationes in apertum prorumperent, cum hungari externo bello contra Marahanos maximam partem distinerentur. Annal. Vet. Hun. p. 328.

gezték. Mire rögtön következett a kiköltözés, megérkezés az új hazába és a végleges megtelepedés a Tisza, Kőrös, Maros mellékén.¹⁾

Még bővebb kiegyenlítési kísérlettel lépett fel napjainkban a magyar őstörténet felderítését nagy előkészülettel eszközölt latin munka szerzője Kún Géza gróf. Ő Anonymus és a Nemzeti krónika adatait sem mellőzi, midőn arról van szó, mikor jöttek ki őseink Etelközből, és mai hazánk melyik tájékán nyomultak be ezen ígéret földére.

A kiköltözés évszáma nála 897. A bejövétel pedig három helyen történt. 1. Erdélyben a székelyföldön, mert a Nemzeti krónikában ezt olvassuk: »Exinde montes descendunt per tres menses, et deveniunt in confinium regni Hungarie, scilicet in Erdelw«. Képes Kr. (Font. II. 123.). 2. Kis Oláhországon át a Trajánhíd romjainál; mi megfelel a Konstantin császár közzölte iránynak. 3. A nemzet zöme a Kárpátokon átkelve Ungmegyében lépett az új haza földjére; mert Anonymus és Kézai írják: »VII. principales personae, venientes per silvam houos ad partes hung descenderunt. — Huni siue Hungari deuo ingressi in Pannoniam — in fluvio Hung vocato, ubi castrum fundauere, resederunt«. (Font. II. 23—71.) Az alkalmazkodás tehát hármás, az egymástól eltérő kútfői adatok száma szerint. »Hungarorum una pars, sua regione a Bulgaris Patzinacitisque deuastata, anno 897, per fauces montium in terram Siculorum penetravit. Altera vero pars iuxta Danubium, per eam hodierni regni Valachiae regionem, quae Parua Valachia nominatur, hodiernam intravit Hungariam; quod iter a Danubio usque ad Mehadiam, per vallem fluvii Cserna fecerunt. Cl. Rössler totam hungarorum gentem hoc itinere in Pannoniam penetrasse ait; quod tamen causis geographicis et historicis facile refutari potest. Major autem hungarorum pars, ab iis, qui Transilvaniam Pannoniamque (?) intraverunt, sejuncta, prope hodiernum Ungvár ad fluvium Ung in hodiernam Hun-

¹⁾ Nihil vetat opinari quaequam eorum quae de bello hoc una serie Logotheta recenset, ultra septimum Leonis annum excurrisse. Satis est si statuamus graccos a bulgaris, et in quo cardo rei vertitur a Patzinacitis profligatos A. C. 895. Bellum Marahanicum bulgarico postponendum non videtur. Hist. crit. Ducum. 158—161.

gariam descendit«. Relat. hung. historia antiquissima. Vol. II. p. 53. edit. 1895. -

Méltányolnunk kell történetírásunk kezdetleges állapotát a múlt században. Akkor a kútfői adatok megszerzése és tanulmányozása oly fáradsággal járt, hogy alig maradt ideje a szerzőnek azok érték szerént való felülbírálatára. Napjainkban nemcsak történeti, hanem diplomatikai és régészeti adatok oly bőségével rendelkezünk, hogy fölslegessé vált a tetszés szerénti válogatás ilyenmő kronológiai ellentétek közt; s terjedmesebb olvasottság lehetővé teszi a különböző számítások kritikai érték meghatározását. Felhagyhatunk tehát minden alkalmazkodási igyekezettel, és megkísérelhetjük kimutatni a keleti írók különböző adatai közt az egyedül helyest, utánszámítással és más eseményekből vont következtetéssel.

A keleti császárévek kritikai megállapítása.

A bizánci írók kronológiája jelentékenyen különbözik, még ugyanazon egy császár időkorára nézve is. Egyik oka e különbözőségnek a világ teremtésétől kezdett számítás, s a görög alfabet betűivel jelölt számokon könnyen eshető változtatás. Az eltérések további okát leljük Krisztus születési éve megállapításában kapcsolatosan a világkorszakkal. Ezen évet Kedrén 5506 vagy 5509-re határozza.¹⁾ Az oroszok 5508-t számítanak. Nestornál a magyarok (Ügre) 6406=898-ban tűnnek föl Kijev környékén.

Simon Logothéta és Georgius Monachus a keresztény korszak kezdetét 5500 kerek számmal jelölik. Ezt mi is elfogadhatjuk, mert e számítás következetes kezelését tapasztaljuk.

Különös, hogy ezen kronológiai változatosság éppen a mi történeti feladatunk megoldását nehezíti meg; midőn az eltérések I. Bazilius végét, és Bölcs Leó kezdetét teszik vita tárgyává, és minket bírálatos mérlegelésre és utánszámításra kényszerítenek.

¹⁾ Christus dominus noster natus est anno mundi, secundum accuratiores annales 5506. mensis Decembris die 25-a feria quarta. Compend. hist. I. 173. Míg ellenben I. Bazilius uralkodását, mely szeptember 24-dikén kezdődött, a világ 6376-dik évére teszi. E számból levonva Krisztus születésére 867-t az 5509-dik világteremtési évet kapjuk.

Szerencsére a görög írók körülményesebb időjelölők a nyugatiaknál, mert a világ és a keresztény korszak után az Indictiót is olvashatjuk náluk; ebből pedig kiigazíthatjuk a két előbbi számítás hibáit. Mivel pedig nekünk mindenek előtt Bazilius halálévére van szükségünk, kénytelenek vagyunk eljárásunk biztosításaul elődje III. Mihály kimulási évét is kikutatni és felhasználni.

III. Mihály haláléve.

Mihály mulatságkedvelő fiatal császár erőszakos halállal mult ki. Az évet, napot, sőt az órát is pontosan feljegyezték azok, kiknek földi sorsa szoros összefüggésben volt övével. Így ír róla Theofánész folytatója: »Theofilosz fiát Mihályt megölelék saját teremőrei, a Sz. Mámánszról nevezett palotában szeptember hó 24-dikén, az első indictióban, a világ 6376-dik évében, az éj harmadik órájában«. ¹⁾

A Logothéta a világévet az előbbitől eltérőleg jelöli, a gyilkosság napját pedig körülményesebben adja: »Történtek ezek keddi napon, a világ 6362-dik évében a harmadik éji órában, az első Indictióban, midőn Thekla szent mártir ünnepe virradott«. ²⁾ Ezen szüzet a nyugatiak szeptember 23-dikán, a keletiek talán 24-dikén ünnepelek.

Szükségünk van e két tanú után még Georgiusra, ki a keresztény korszakot is számba veszi. »A világ 6367, az isteni megtestesülés 867-dik évében Vasziliosz együtt uralkodott Mihálylyal egy évig, egyedül pedig 19-ig«. ³⁾

Az Indictio mind a háromnál változatlan; utánszámítva

¹⁾ Michael ab imperatoris ipsius excubitoribus in sancti praecleari martyris Mamantis palatio neci traditur (*σφάττεται*) die 24-a septembris indictione prima anni sexies millesimi trecentesimi septuagesimi sexti hora noctis tertia. l. IV. p. 130.

²⁾ Gesta haec feria tertia anno sexies millesimo trecentesimo sexagesimo secundo, noctis hora tertia, indictione prima, qua dies festus S. protomartyris Theclae illucescebat. p. 452.

³⁾ Anno mundi VIM.CCC.LXVII, divinae autem incarnationis DCCCLXVII. imperavit Basilius cum Michaele annum unum menses quatuor; solus vero annos XIX. p. 543. edit. 1685.

pedig a 15-dik Indictio végződött szeptember elsején, és következett rá az első. Ezekből következik, hogy a 867-es évszámot feltétlenül igaznak és egységesnek kell tartanunk. Szigebert két évvel számít többet és Mihály halálát 869-re teszi. Pertz. VI. Az Alberik-féle krónika pontosabb; mert ezt írja 854-re: *Apud Constantinopolim Michael solus imperat annis XII. 855 + 12 = 867.*

I. Vasziliosz császárévei.

Szilárd pontot leltünk tehát, melyre Bazilius császárévei meghatározásánál támaszkodhatunk. A nevet magyarosítva találjuk már a XII-dik században Anonymusnál, ki a szent Baziliusról nevezett hegyszorosot a Balkánban Porta Wazil- vagy Wacilnak nevezi (42, 45, 57 ff.) Mi is használhatjuk ezen névalakot. Azon balkáni hegyszorosok Lübecki Arnoldnál: »Portae S. Basilii«. (Font. II. p. 278.)

I. Vazsil életrajzát unokája Konstantin császár írta, és a nagyapai uralkodás tartamát csak általában jelzi: »Vasziliosz kimult az életből, miután elődjével Mihállal uralkodott egy évig, egyedül pedig 19-ig.«¹⁾

Georgius közli a keresztény évszámítást is: »A világ 6386., az isteni megtestesülés 886-dik (ωπς') évében uralkodott Leó Vaszilios fia 25 évig és 8 hónapig«. Vagyis: 886-tól 911-ig.²⁾ Ezen évet pontosan jelöli Szigebert is: 886. »Basilio imperatore mortuo, imperant simul Leo et Alexander filii eius«. Pertz. VI.

Zavart csinál e tekintetben a Logothéta, ki két évvel előre keltezi Leó császár kezdetét. »A világ 6388-dik, az isteni megtestesülés 888-dik évében a Rómaiak császára Leó 25 évig és 9 hónapig.«³⁾

¹⁾ Vita excessit cum imperasset cum Michael eius decessore annum, alios vero decem et novem solus. p. 216.

²⁾ Anno mundi sexies millesimo trecentesimo octuagesimo sexto divinae incarnationis octingentesimo octuagesimo sexto imperavit Leo Basilii filius annos viginti quinque menses octo. p. 549.

³⁾ Mundi annus sexies millesimus trecentesimus octuagesimus octavae divinae incarnationis octingentesimus octuagesimus octavus: Romanorum imperator Leo annos viginti quinque menses novem. p. 461.

Simon itt tévesen számít. Mi kimutathatjuk évszámítása hibás voltát az ő saját történeti műveiből. Mert $888 + 25 = 913$. Ő pedig Leó halálát és öccse Alexander trónra lépését 907-re teszi, mi által a 25 évet hattal megrövidíti.¹⁾ De Leó császár negyedik házassága idejéből is, a 886-ban kezdett, és 911-ben végzett uralkodásra lehet következtetni: »Leó uralkodása 17-dik évében negyedszer is megnősült, és nőül vetté Zoét«. ²⁾ Ezen tizenhetet ha a helyesebb 886-hoz adjuk, kapjuk házassági időjelzőül a 903-dikat. Zoé a következő 904-dik évben szülte Porfirogenneta Konstantint, ki atya halálakor 911-ben 7 éves volt. Maga Simon bizonyítja a trónörökös ezen életkorát, midőn helyesen írja, hogy atyja Leó elhunytakor a fiú hét éves volt.³⁾

Nem tartunk tehát érdemleges czáfolattól, midőn Leó császár első évét 886-ban állapítjuk meg, kormányzása idejét pedig márczius hó elsejétől kezdjük számítani.⁴⁾ Most áttérhetünk a magyar-bolgár háború időkorára és részleteire.

A magyar-bolgár háború időkora és részletei.

Simon bolgár fejedelem a bolgár kereskedők ellenében életbe léptetett túlmagas vámszedés miatt betört hadával a görög-birodalomba. Történt pedig ezen betörés Leó császár trónfoglalása harmadik, évében. A Logothéta írja: »Leó uralkodása harmadik évében, midőn Simon bolgár fejedelem betört hadával a Római birodalomba, a Turkok ellenséges seregei által megveretett. A császár kiváltotta a bolgár foglyokat. Azután Simon viszont legyőzi a turk sereget — visszacapja fogoly alattvalóit és békét köt a császárral«. ⁵⁾

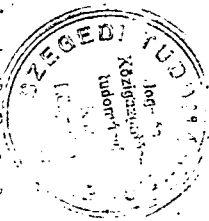
¹⁾ Mundi annus sexies millesimus quadringentesimus septimus, divinae incarnationis nongentesimus septimus, Imperator Alexander cum Constantino Porphyrogenneta Leonis filio annum unum dies viginti novem. 471.

²⁾ Anno decimo septimo duxit imperator etiam quartam uxorem Zoen. 464.

³⁾ Mortuo Leone patre annum septimum natus (ἐπταετής ὄν). 472.

⁴⁾ Kalendis Martii e vita migravit Basilius. Kéri. Epitome hist. Byz. II. p. 78.

⁵⁾ Imperii Leonis anno tertio (τῆ γ' αὐτοῦ ἔτει) Symeon bulgarorum princeps Romanae ditionis loca infestis signis invadens, turcorum adversa

Az itt látszólag egyidejű dologról szóló közlemény más írónál nem egy évre szól. Például Leo Grammaticus a bolgárbesenyő megtorló hadjáratot magyar földön Leó negyedik évére teszi.

Lássuk, mit ír e háborúról a bővebben értesült Georgius. »Simon hadsereget vezényel a Rómaiak ellen; a császár Crinitisz vezért küldi ki ellene. Megütköznek Makedóniában, a — Rómaiak megfutamodnak, hadvezérök is elesik. A bosszus császár Nikitász küldi hajókkal a Dunára, s parancsolja: bírja rá ajándékokkal a turkokat, hogy hadat indítsanak Simon ellen. Nikitász elindul — tanácskozik a turkok főnökeivel Árpáddal és Kurszánnal (Cundu pater Curzan. Anon, VI. fej.) — megköti velök a szövetséget Simon ellen, és túszoikat véve tőlök visszatér a császárhoz. Ez béketárgyalást akar kezdeni Simonnal, ki azonban a követet fogságba veti. Mialatt Simon a Fókász vezényelte görög hadsereggel csatározik, a turkok átkelnek a folyón, leigázzák egész Bulgáriát és fogságba viszik a népet. Midőn Simon erről értesül a turkok ellen indul. Ezek ekkor többen átjönnek a folyón — megütköznek a bolgárokkal — legyőzik és megfutamítják Simont, ki alig menekülhet Disztrába. Felkérék akkor a turkok a császárt, küldjön tisztviselőket, kik a bolgárföldi foglyokat kiváltásák. Ezt meg is tevé a császár, és polgári biztosok által pénzt küldte, hogy a fogolykiváltást eszközöljék.«²⁾

acie superatus est. Eius captivi omnes ab imperatore redempti sunt. Tum rursus ille turcos acie fundit, oblataque petitione recipit captivos, et pacem facit. p. 462.

²⁾ Bulgarus adversus Romanos copias educit. Imperator Crinitem magistrum militiae adversus Simeonem mittit, consertaque pugna in Macedonia in fugam vertuntur Romani jugulato Crinite. Imperator ira percitus Nicetam cum triremibus in Danubium mittit, turcorum auxilia muneribus datis corrogaturum, et ut bellum adversus Simeonem moverent. Profectus vero ille, communicatoque cum ipsorum capitibus Arpade et Cursane consilio (*συντοχών ταῖς κεφαλαῖς αὐτῶν Ἀρπάδη καὶ Κουρσάνη*) pactisque iis Simeonem se bello incessuros, ac datis obsidibus ad imperatorem reversus est. Imperator qui paci studeret, quaestorem ad Simeonem misit, qui ea quae pacis essent consuleret. Simeon vero quaestorem, velut qui dolo venisset, compingit in carcerem. Transmisso igitur turci anne interim cum Simeon in Phocae exercitu occupatur Bulgariam omnem sub jugum miserunt ac captivarunt. Haec ut Simeon accepit adver-

Magyar Leó császár is teszen említést ezen általa eszközölt magyar hadjáratról, s a bolgárokon kivívott hármass győzelemről. »Míg a mi hadaink a szaracénokkal küzdöttek, a turkokat küldte az isteni gondviselés rómaiak helyett a bolgárookra. Azokat a mi császári hajóink szállíták át a Dunán és támogaták hadi műveleteikben; kik a bolgár hadat három ütközetben győzék le.« (τὸν βουλγάρων στρατὸν τοιοῖ μάχαις κατὰ κράτος νενικηζότας) Tacticor. XVIII.

Nincsen semmi okunk ezen itt említett dolgokat valamely kiválasztott évszámítás szerint siettetni vagy késleltetni. Bizást elfogadhatjuk a tényállást; hogy a most felhozott hadi események megtörténtek Leó uralkodása azon évében, melyről a tudósítások szólnak. Tényekre alkalmazva tehát és csoportosítva a számadatokat a következő eredményre jutunk. Leó harmadik éve, 886. márczius elsejétől számítva, kezdődik 888. márczius másodikán. Mindaz, mit a fent idézett szöveg görög magyar és bolgár közt lefolyt hadi tényekül felsorol, megtörténhetett a 888-dik év tavaszán és a következő nyári és őszi időben. A mi pedig a bolgárok megtorlását illeti, annak ideje könnyen átvihető 889-re, Leó negyedik évére, mint azt Leó Grammaticus is érinti.

A megtorló hadjáratot Etelközben röviden adja Georgius, a besenyő társakat nem is említve. »Simon békét kér a császártól, és mikor ez visszavonatja seregeit a bolgár földről; ő nem köti meg a békét, hanem megtámadja a turkokat saját hazájokban. Mivel pedig ezek segílyt a görögöktől nem kaptak, a gögös Simon valamennyi foglyát megölette.¹⁾

Bővebben közli Konstantin császár a bolgár-besenyő pusztítást az őshazában. Előre bocsátja; hogy Simon a szenvedett

sus turcos proficiscitur. Hi contra trajicientes (οἱ δὲ ἀντιπερσῖαιτες) pugnam cum Bulgaris conserunt. In his fusus fugatusque Simeon, ut vix ipse in Distra incolomis salvusque evaserit. Turci vero imperatorem rogarunt, ut mitteret, qui bulgarorum captivos redimerent. Quod et fecit imperator, missis in eam rem civibus, et ut lytrum pro eis darent. p. 552.

¹⁾ Simeon de pace rogavit in eam imperator animum inflexit. Data mandata Nicephoro ut copias reduceret. Simeon nec sermone dignatus Leonem (legatum) in carcerem compegit. Susceptaque adversus turcos expeditione, cum illi nullum a Romanis auxilii praesidium haberent — aucta sua superbia, omnes contrucidavit. p. 553. edit. 1685.

veréség után nemcsak akart békét kötni, hanem valóban kötött is a császárral. Azután szövetkezett a besenyőkkel a magyarság kiirtására. »Mialatt a magyarok külföldön csatároznak, betörnek az ellenséges csapatok a vidékre, elkergetik az ott maradt őrséget és leöldösik a távollevő magyarok családjait. Midőn azután a magyarok haza tértek, s pusztán és kirabolva találták tanyáikat, átköltöztek azon földre, melyen mai napig is laknak, és a mely a folyóktól nyerte nevezetét.«¹⁾ Ezekből jogosan következtetjük, hogy az egész magyar-bolgár háború két évnél tovább nem tartott, és 889-ben végződött a hazánk délkeleti részeibe irányult kiköltözéssel.

Nemzeti krónikáink: a Budai, Dubniczi, Sambucus-féle Pozsonyi és Váradai 888-ra, a magyar bolgár háború első évére teszik a végleges megérkezést hazánkba. »Anno octingentesimo octuagesimo octauo ab incarnatione Jesu Christi vulgariter Maghiari (Mogori S. Magyarai B.) sive huni, latine vero hungari denuo ingressi sunt Pannoniam. — Anno ab incarnatione domini octingentesimo octuagesimo octavo de gente Scytica oceano in septentrione coniuncta, magna multitudo fines Pannoniae intraverat. (Font. III. 26—250. IV. 23.) A zágrábi krónika közleménye pedig pontosan egyezik a bizánci adatok egybevetéséből nyert eredménnyel, a 889-dik esztendővel. »Anno ab incarnatione domini octingentesimo, sive octo centeno et octogesimo nono — de gente scytica — magna multitudo fines Pannoniae intraverat. (Font. III. 250.)

Megerősítést talál még a történet pártatlan kutatója a 889-diki költözködésre nézve, Regino azon nyilatkozatában hogy: »azelőtt nyugaton ismeretlen őseink ezen 889-dik évben indultak a Szittya-vidékéről (Etelközből), honnan őket épen

¹⁾ Postquam iterum cum Romanorum imperatore pacem Simeon fecisset, ad Patzinacitas legatos misit, et foedus cum iis iniit ad oppugnandos et delendos turcos. Cumque ad bellicam expeditionem (πρός ταξείδιον) abiissent turci, contra eos Patzinacitae cum Simeone profecti familias ipsorum omnino perdidērunt, hinc misere pulsus qui ad regionis hujus custodiam relicti erant. Itaque reversi turci regionem suam desertam vastatamque invenientes, in ea terra, quam ad hodiernum usque diem incolunt, sedes posuerunt, quae nominatur, ut supra dictum est a fluminibus. De adm. imp. c. 40.

a Konstantin említetté besenyők szorították ki. Megérkezve pedig e hazába letelepedtek annak délkeleti vidékén a Pannónok és Avarok síkságain«. ¹⁾

Azon ellenvetésre, hogy a Prumi apát 889-re jegyzi ugyan a dolgot; de mivel ő ezt csak 900 után írta, a honfoglalás kezdete a közbenső 11 év valamelyikére is elhalasztható: azt feleljük, hogy nem lelünk elfogadható okot a halasztásra. Ő hallomásból értesült ezen kiköltözés felől, s friss emlékezete lehetett, hogy a dolog három évvel előzte meg az ő 892-ben nyert, és le is tett apátsági hivatalát. »892. Ego quamvis indignus in regimine successi, in quo non diutius immoratus Richarium successorem sustinui.« Ebből már az is bizonyos, hogy a Duna bal partján végbe ment honfoglalás a morva hadjáratot megelőzte. Mert nem tudjuk más okát adni annak, miért tette Regino élete legnevezetesebb eseménye fölé a Szittyából ezen új hazába történt megérkezést.

Az Arnulfal, hosszabb utazás említése nélkül, kötött támadó szövetség is arra mutat, hogy a magyarok 892-ben már határos szomszédai voltak, úgy a morváknak, mint a császár birtokában volt Pannoniának. Végre helyesen jegyzi meg Herimán, hogy a magyarok csak a *minap* telepedtek volt meg azon a vidéken. ²⁾

Megjegyzések a nyugatiak által 896-ban jelzett bolgár háborúra.

A Fuldai évkönyvek folytatójánál, a bolgár ügyekre vonatkozó előadásban több oly adatot találunk, melyek szabatosabb megállapítása kívánatos volna. A szerző 892-ben, mint említettük, Laodomur vagy Landomirhoz küldeti a császári

¹⁾ 889. Gens hungarorum, retro ante seculis inaudita a Scythiis regnis egressa est. Ex supradictis locis gens memorata, a finitimis sibi populis qui Pecinaci vocantur a propriis sedibus expulsa est. Horum violentia effugati, valedicentes patriae iter arripunt, et primo quidem Pannoniorum et Avarum solitudines penetrantes etc. Pertz. I. 601.

²⁾ 892. Ungaris etiam auxiliatoribus nuper in illas partes adventantibus. Pertz. V. 250.

követséget, pedig ekkor már Baldimér fia Simon uralkodott, kit a Logothéta Krum unokájának nevez.¹⁾

Legendaszerű dolog az is, mit a Fuldai krónikás az első keresztény fejedelem Mihály tanácsadásáról, s az előkészületekről ír, melyek után végre mégis kivívták a bolgárok a győzelmet.

A keletiek mélyen hallgatnak ezen beavatkozás felől. A nyugatiak pedig a Fuldai ellenében határozottan állítják, hogy, miután Mihál értesült, hogy fejedelmi utódja vissza akarja állítani alattvalóinál a pogány szokásokat, nem imádságot, bőtölést vagy vezekelést rendel, hanem fegyvert ragad, a hadsereg élére áll — hűtlen fiát elfogja, megvakítja, börtönbe veti, s miután ifjabb fiának (Baldimérnek?) adta át a fejedelmi hatalmat, újra felölti szerzetes ruháját és megmarad a kolostorban élte fogytáig.²⁾ Bogorisz Mihály halálát Kún Géza gr. művében 907-re találjuk feljegyezve.³⁾ Ágyuk nélkül vívott egyetlen ütközetben, és csak egyik részről elesett 20 ezer lovas vitéz fölemlítése is, mintha nagyítás volna.

A Fuldai évkönyvek hiteles voltára vonatkozó ezen kitérés után befejezzük a bolgár háború időkoráról folytatott tárgyalást egy, az ezredévi ünneplés időpontját illető észrevétellel.

¹⁾ *Erat Bulgariae princeps Baldimer Crumi nepos, pater Simeonis, qui postea rerum potitus est. Sim. Log. c. VIII. p. 530.*

²⁾ 844. anno Ludovici III-o rex Bulgarum ad christianismum cum sua gente conversus, missis ad eum a sede apostolica ministris sacri ordinis, acceptis etiam a rege Ludovico subsidiis, adeo in fide solidatur, ut non multo post a filio majore in regnum ordinato, ipse abrenuntians seculo, monachus factus sit. Cum filius ejus juveniliter agens ad gentilitatis cultum vellet redire, militiae cingulo et regio cultu resumpto filium persecutus cepit, et oculis effossis eum in carcerem trusit. Et filio minore in regnum locato sacrum habitum recepit, et in eo usque ad finem vitae perseveravit. *Annal. Magdeb. és 864-re Szigebert. Mindkét közleményt egybefoglaltuk.*

³⁾ *Codex quidam sec. XV-i Orationes S. Athanasii Alexandrini contra Armenos continet, quas anno 906 jussu principis bulgarorum Symeon episcopus Constantinus in vernaculam huius populi transtulit. Epilogum originalis codicis translator vel copista anno 907 scripsit, eodem sc. anno quo princeps Michael Boris obiit. Hic Boris Bulgares anno *etck bechti* in nomine patris et filii et spiritus sancti baptizavit. Amen. *Relat. hung. II. 12.**

Azon tudós férfiak számára, kik a Fuldai évkönyveket megbízható kútfőnek tartották, s a honfoglalás befejezett tényéről az intéző köröknek 1896-ban milléniumi ünneplést ajánlaltak, ide iktatjuk utólagos megvitatás tárgyául azon évkönyvek 896-dikről szóló közlését, mely arról értesíti az olvasót, hogy a magyar uralom azon éybén a Duna-jobbparti Pannóniára még ki nem terjedt volt. Mert a császár ama tartomány felségi jogát gyakorolja, midőn annak kormányzását saját hűbéres herczegére Braczlavóra bízza. »Stipantibus vero iisdem in partibus inter se conflictibus (a változó szerencsével folytatott bolgár háborút érti) imperator Pannoniam cum urbe Paludarum Brazlavoni duci suo in id tempus commendavit.« Pertz. I. 413.

Pannóniát Arnulf nagyapja Német Lajos is bírta: »Ludovicus filius Ludovici Pii anno ante mortem suam circiter XII-mo (864 körül) post festivitatem paschalem, regnum suum inter filios suos divisit. Et Karolo(manno) dedit Baioariam Pannoniam Carentanum Boemiam Moraviam et Marchas Sclavos et Longobardos. Alberikféle Krónika 865-re.

Ezen most tárgyalt hadjáratokról szóló ellentétes tudósítások kiegyenlítése és fentartása teljes lehetetlenség, mert azokat számadatok támogatják. Ha például igaz, hogy a 888-ban kezdődött bolgár háború 889-ben véget ért; lehetetlen, hogy őseink azt 896-ban viselték volna. És megfordítva: ha a 896-i számítás kétségtelenül igazolt; tévedés, vagy épen szándékos hazugság, hogy Leó császár a magyarokat uralkodása harmadik évében szállíttatta át a Dunán bolgár földre. Mert 886-tól számítva 896 nem harmadik, hanem tizedik esztendő. Dönteniünk kell tehát a kettő közt, és a döntő ítéletet mondja ki a felhozott bizonyítékok hatása alatt maga a figyelmes olvasó. Mi örülünk, ha történettudósainknak ezen rendszeresebb anyaggyűjtéssel alkalmat adhattunk tudományos épületünk restaurálására vagy kibővítésére.

Ráadásul:

A magyarok lakóhelyei a IX-dik században.

Két észrevételt teszünk még befejezés előtt a honfoglalás előtti őshaza fekvésére s a megtelepedés időképrára nézve.

1.

Az első észrevétel Konstantin előadását illeti őseink Etelközbe költözéséről. »A turk nemzet hajdan a kozárok szomszédságában lakott három évig. Szétválasztá e két népet a besenyők előnyomulása. A magyarság ekkor kétfelé oszlott: egyik rész keletre — a másik Előd vezérlete alatt nyugatra Etelközbe vonult; azon öt folyó közére, melyen most a besenyő nép tányázik. A folyók nevei: Baruch, Kubu, Trullus, Prut és Szeret.«¹⁾ E két utóbbi folyó Moldovára és Havasalföldre utal, honnan a IX-dik század vége felé Orsovánál a Traján-híd romjai tájékán megérkeztek őseink honunkba.

A besenyők ezen első támadása régi dolog lehet; mert Teofilosz császár uralkodása idején (829—42) már nem magyarok, hanem besenyők voltak a kozárok szomszédjai: »Kozárország kagánja és a Bég követséget küldének a császárhoz, hogy építtesse meg számukra a Sarkelnek (fejér háznak) nevezett erődöt. A vár a Don mellett fekszik, mely folyó elválasztja a *besenyőket* a kozároktól. 300 főnyi őrséget tartanak benne a kozárok, kiket időnként újabb őrseregek váltanak fel. Teljesíté a császár a követség kérelmét, és Petronást küldé a birodalmi hajórajjal, és Paflagónia kapitányával, hogy vigyék végbe a kívánt építést. Mivel pedig kő azon a vidéken nem volt, ő a folyó köves porondjából meszet készített, az agyag-

¹⁾ Turcorum gens olim juxta Chazariam habitabat; habitabant autem cum Chazaris annos tres. Turcarum exercitus devictus fuit (a Patzinacitis) atque in partes duas divisus. Una quidem orientem versus, altera pars occidentem versus sedem posuit, cum voevodo suo Lebedia in locis Atelczu nuncupatis, quae nunc Patzinacitarum gens incolit. Primus fluvius Baruch appellatur, secundus Cubu, tertius Trullus, quartus Brutus, quintus denique Seretus. De adm. imp. c. 38.

földből pedig téglát égetett. És így végezte be, fáradságosan ugyan, de munkások sokaságá mellett pompásan az erődítményt és visszatéré hazájába.«¹⁾ Ekkor tehát a magyarok már nem a Don, hanem a fönt említett öt folyó vidékein tanyáztak.

2.

Másik észrevétel, hogy a bolgár birodalom a IX. század első felében, nemcsak a Dráva-Száva-közre, hanem kiterjedt a mai oláhországi Duna bal partjára is. Őseink, kik már akkor Ungri nevet viseltek, közel laktak a Dunaparthoz, és olykor a bolgárokkal is szöveterkedtek. Kitűnik ez Georgius Monachus következő szövegéből: »Krum bolgár fejedelem bevévé Drinápoly várost (814-ben), és tizezer férfi foglyot, a nőket nem számítva, áttelepíté a Dunán túl fekvő birtokára. Vissza kíváná ezeket hozni Theofilosz a bizánci császár hazájokba, és hajókat küldé oda hogy szállítsák haza őket. A bolgárok gátolni akarák ezek haza térését, de a Makedók (görögök) megverék a bolgár sereget. A bolgárok ekkor az Ungrokhoz siettek, (προσεβόησαν τοῖς Οὐγγροῖς) közölték velök a csatavesztést, és hogy megérkeztek a hajók a telepések átszállítására. Ott termettek tehát roppant sereggel a Húnok. Látván ezt a görögök könyezve felkiáltának: »Segíts minket Sz. Adorján Istene! és felkészülének a viadalra. A turkok így szólának: »Adjátok át nekünk minden vagyontokat és menjetek a hova akartok.« Megtagadák a görögök e követelés teljesítését és három nap állának fegyverben harcra készen. Negyedik nap kezdének hajókra szállani. Látván ezt a turkok megtámadák őket, és küzdének velök öt órától fogva egész estig. Ekkor megfutamíták a Makedók és üldözék az ellenfelet, másnap pedig el

¹⁾ Chaganus Chazariae et Pechus (ὁ Πέχ) missa legatione imperatorem rogant ut castrum Sarkel nuncupatum ipsis aedificet. Estque locus ad Tanaim fluvium, quo hinc inde Pacinaces et Chazari disternantur; ubi et Chazari trecenti commutatis vicibus stationem habent. Quia vero locus lapides non habebat, ex fluvii glarea calcem facit, exque subjecta humilitate in lateres excoquens, ardua quidem molitione, laborantium tamen multitudine magnifice perfecto opere domum rediit. Cont. Th. Lib. III. p. 76.

akarának költözni onnan. Most újra előnyomulának a turkok, hogy megrohanják őket. A görögök élére állá azonban egy Leó nevű ifjú a Gomoszti családból, ki később a szövötközött vitézek vezére vala, s vele más jeles vitézek; megütközének az ellenséggel és megfutamták őket. Visszatérének azután és hajóra szállva eljutának a császárhoz, ki fényes fogadtatásban részesíté őket. Megérkezének azután hazájokba Makedóniába. Huszonöt éves vala ekkor Vasziliosz¹⁾ Vasziliosz császár született 813-ban, elhúnyt 886-ban 73 éves korában. Történt tehát az idézett esemény 838-ban.

A magyarok közel laktak akkor a Dunához, vagy épen mellette, mert a megvert bolgár vezérnek nem maradt több napi ideje, az Ungrik-hoz jutásra, s ezekkel együtt az újra megjelenésre. Ha csak egy napot mulaszt is, a hajóra szállott görögök hült helyét találja. Másrészről, a magyaroknak sem maradt idejük nagyobb sereg-gyűjtésre. Csak épen a közelben tanyázó csapatnak lehetett sietve megjelennie a telepések barmai lefoglalására. Azért retorikai auxesisnek tartjuk a szerzőnél a »Hunorum turba innumerabilis« kifejezést. Leó császár

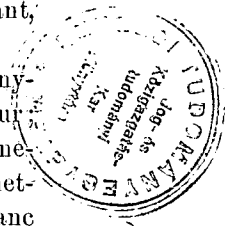
¹⁾ Crunus Adrianopolim coepit, transtulitque decem millia viro-
rum non numeratis feminis, eisque trans Danubium sedes assignavit.
A Theophilo missa navigia sunt, quae illos assumtos in urbem reduce-
rent. Quo cognito Comes ipse (bulgarus) trajecit, ut eis bellum inferret.
Macedones pugna congressi multam hostium dedere stragem. Cum autem
(hostes) non possent Bulgariam trajicere, ad Ungros confluxerunt. Con-
festim igitur Umi innumerabili turba apparuerunt. At illi iis visis cum
lacrymis clamare: »Deus S. Adriani auxiliare nobis.« Et parabant se ad
conflictum. Ad quos turci dixerunt: Date nobis omnem vestram substan-
tiam; et proficiscimini, quo vultis. Qui imperata facere nolentes triduo in-
structa acie in armis steterunt, quarta autem die in navigia ingredi coepere.
Quo viso turci pugna congressi sunt ab hora quinta ad vesperam; versis-
que ipsis in fugam persecuti sunt eos Macedones. In crastinum autem cum
vellent recedere, apparuerunt rursus turci ut aciem conferrent. Surgens
autem Macedonum junior Leo nomine ex Gomostorum familia, qui postea
agninis foederatorum princeps fuit (*Ἐταιρίαρχης*), aliique Macedonum
celebres viri hostes fuderunt fugaruntque, ac reversi naves conscenderunt,
atque ad imperatorem sese receperunt. A quo magnifice suscepti, in
Macedoniam patriam suam reversi sunt. Erat Basilius annos circiter 25 na-
tus. (*τὸ ἔτη αὐτοῦ χε'*). Georgius Monachus. Hist. Byz. post Theophanem
p. 530--1. edit. Paris. 1685.

követeinek sem kellett a Prut és Szereth folyók vidékére fáradniok, hogy Árpád apánkat seregével a Dunán átkelésre bírják. Zonársz nyíltan dunaparti lakosoknak nevezi a magyarokat, midőn azok még a Traján-híd romjaitól keletre tányáztak: »Imperator túrcos Istrum accolentes, qui et Ungari vocantur muneribus impulit, ut Bulgaros ulciscerentur.«

Átvesszi ezen nevezetes esemény leírását Georgiustól Leó Grammaticus csekély stiláris módosítással; és minkettejök szövegét összehasonlítva közli Kún Géza gr. idézett műve I. 131.—134. lapjain. Ezen helybéli kalanddal összefüggőleg tárgyalás alá veszi a tudós szerző az Etelközből, vagy Lebediából, a német északi tengerig terjedt magyar hadjáratot is — amaz ismeretes 862-re szóló betoldást a Hinkmár-féle évkönyvekben; és annak valószínűségét több felhozott példával igyekezik elfogadhatóvá tenni. »Vigintiduo annis post bellum illud Hungari, auctore Hincmaro Remensi, ex hac longinqua regione in ipsam Germaniam penetraverunt; de qua expeditione auctor noster ad annum 862. in hunc modum scribit«. Az idézett szöveg után pedig megjegyzi: »Nihil est quod miremur Hungaros ex Lebedia in ipsam Germaniam penetrasse; multa exempla habemus expeditionum equitum nomadum longissimarum, qui ad instar procellae longinquas regiones peragrunt, e. g. Hunorum Mongolorumque.

Ezen példák közt előfordul a Sangalleni nagyobb évkönyvek közlése is: »888. (889.) Et Arnulfus in regnum elevatur in cuius temporibus Agarenii in istas regiones primitus venerunt.« Ebből a tudós férfiú rablóbetörésre következtet Németországba: »Quid plura? Ipsi Hungari triginta annis post hanc expeditionem ex Ateukuzurursus in fines Germaniae excurreunt«. Sőt ezen állítás bizonyítására alkalmasnak tartja azon évkönyvek 893-diki tudósítását is: »892 (893) Arnolfus contra Maravenses pergebat, et Agarenos (Hungaros) ubi reclusi erant dimisit, quibus textus praecedentis verba »in cuius temporibus« disertè explicantur«. 135. l.

Pedig az első szöveg egyszerűen, az Etelközből kiköltözés alkalmával a Duna-Tisza közén végbement megtelepedést jelzi, és a mai fejtegetésünkben kimutatott, 889-re szóló honfoglalási időszak megerősítésére szolgál. A második szövegben pedig

az Árnulf által magyarokkal kötött szövetségen kívül egyebet nem találunk.

Ezen nem annyira félreértés, mint félremagyarázás oka az értékmérlegelés nélkül eszközölt válogatás, ellentétes évszámi adatok közt. A nyugati történetírók 896-diki bolgár háborúja és Konstantin 50—55 esztendeje 60 vagy 65 helyett (mi feledékenységi vagy másolati hiba is lehetett) annyira befolyásolta a kiegyenlítést eröltető történetbúvárt, hogy az: »in istas regiones primitus venerunt« szöveg neki már nem is letelepedést hanem rabló betörést jelent.

Azon esztendő meghatározása, melyben a honfoglalás után először lépték át ősaink az új haza nyugati határát, méltó tárgyul jelenkezik újabb és tüzetesebb kronológiai fejtegetésre

Vége:

Egykor nehezteltük, ma helyeseljük egyik historikusunk, a múlt évtizedben támasztott, hírlapi lármáját, melylyel sikerült neki egy »Fontes historiae hungaricae« című latin munka akadémiai kiadását megszüntetni. Velünk jót tett akkor, mert fölmentett több évre tervezett folytatás fáradságától, az akadémiát pedig és az olvasó közönséget megkímélte a haszontalannak bélyegzett műre teendő költségtől. Történettudományunk gyarapodásán sem esett kár, mert ime anyanyelven közöltünk egyet-mást a kiadatlan latin »disquisitiók« tartalmából. A külföldiek pedig — ha ilyesminek hasznát akarják venni — tanuljanak magyarul.